

“O‘ZBEK FILOLOGIYASINING DOLZARB
MASALALARI VA UNI O‘QITISH
METODIKASI MUAMMOLARI” mavzusidagi
IV XALQARO AN‘ANAVIY
ILMIY-AMALIY ANJUMAN

2025-yil 9-dekabr

ANJUMAN
MATERIALLARI

Jizzax - 2025

www.jdpu.uz

IV Xalqaro an'anaviy ilmiy-amaliy anjuman materiallari

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA’LIMI VAZIRLIGI**

**ABDULLA QODIRIY NOMIDAGI
JIZZAX DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI**

FILOLOGIYA FAKULTETI

**O‘ZBEK ADABIYOTINI O‘QITISH METODIKASI KAFEDRASI
tomonidan tashkillashtirilgan**

**“O‘ZBEK FILOLOGIYASINING DOLZARB
MASALALARI VA UNI O‘QITISH METODIKASI
MUAMMOLARI”**

**mavzusidagi
IV XALQARO AN’ANAVIY ILMIY-AMALIY ANJUMAN
MATERIALLARI
(1-kitob, I va II shu’balar)**

JIZZAX-2025

MUNDARIJA

**I. SHARQ VA G‘ARB XALQLARI ADABIYOTIDA
UMUMADABIY-MADANIY, BADIY-ESTETIK, NAZARIY-FALSAFIY
MUAMMOLAR**

Shu‘ba raisi: *f.f.doktori (DSc), professor Usmon Qosimov*
Kotibi: *f.f.f.doktori (PhD) Jo‘rayev Shukurullo Alishboyevich*

T/r	Mualliflar va maqolalar	Sahifasi
1.	ALMAZ ÜLVİ BİNNƏTOVA. Müasır Azərbaycan ədəbiyyatında Qərbi Azərbaycan mövzusunun poetik və milli-mənəvi ifadəsi	4
2.	BEKOVA NAZORA, SOLIYEV FIRUZ. Detektiv adabiyot tarkibida jinoyat tergovı jarayoni badiiy tasviri	10
3.	JAFAROVA AYNUR. İlya Nikolaevıch Borozdın, bırıncı turkologıq qurultoy ıshırokchısı	13
4.	HÜSEYİN AKSOY. Konargöçer Sarıkeçili Yörükleri Üzerine Bir Değerlendirme	18
5.	BADALOVA AYNUR. Yazar Anarın eserlerinde psikolojizm ve onun Lev Tolstoy'un yaratıcılığındaki psikolojizm ile karşılaştırılması	23
6.	AYDARALIYEVA MALOHAT. XX asr G‘arb va Sharq adabiyotida ayol obrazi tasvirlanishining o‘ziga xos jihatlari	28
7.	SHIKHALIYEVA VALIDA. Yahya Kemal Beyatlinin “Açık deniz” şiirinde balkan mevzusu	32
8.	PARPIYEVA MOXIRAXON. E.Xeminguey va O.Yoqubov hikoyalarida qahramon talqini	39
9.	MAHMUDZADƏ TÜRKAN. Üzeyir Hacıbəyovun Azərbaycan mətbuatında rolu	42
10.	ХАМИДОВА ЛОБАР. Қуш тимсолларига бағишланган асарларнинг қиёсий компаратив таҳлили	46
11.	SAIDOVA SARVINOZ. XX asr o‘zbek va jahon adabiyotida hayvon obrazining psixologik va ekzistensial talqini	49
12.	ALTIBOYEVA GULSANAM. Alfons Dodening “So‘nggi saboq” asari badiiyati	52
13.	SAYDULLAYEVA MOHINUR. Jahon adabiyoti durdonalarida tushkunlik va kurash tantanasi talqini	54
14.	VAHOBOVA VAHORA. “Shoh Edip” tragediyasi tragik holatlarning ifodalanishi	57

15. Miraslan, Bəkiri. Qaçqının ünvanı olmur (publisistika) 180 səh – "Nurlan" – 2002-ci il;
16. Miraslan, Bəkiri. Sürgün (roman), Ankara, 2012.
17. Qəşəm Aslanov. Məğlub ölüm (povest, hekayə, miniatür və məqalələr) // Tərtib edəni Qeyrət Qəşəmoğlu, redaktoru və öz sözün müəllifi Almaz Ülvi // Bakı, "Azərbaycan" nəşriyyatı, 1997, 168 səh.
18. Qəşəm Aslan. Seçilmiş əsərləri (povest, hekayə, miniatür və məqalələr). Redaktor və ön söz müəllifi: Almaz Ülvi // Bakı, "Nurlan", 2013. 252 səh.
19. Ülvi Bünyadzadə. Bir ölümün acığına (tərtib edəni, redaktor və ön söz müəllifi Almaz Ülvi), Bakı, "Gənclik", 1993, 256 səh.
20. Ülvi Bünyadzadə. Ömrüm sənin eşqindi (tərtib edəni, redaktor və ön söz müəllifi Almaz Ülvi), Bakı, "Mütərcim", 1998, 256 səh.
21. Ülvi Bünyadzadə. Sənin oxşarın bənövşədi (tərtib edəni, redaktor və ön söz müəllifi Almaz Ülvi), Bakı, "CBS" 2005, 495 səh.
22. Ülvi Bünyadzadə. Ülvi duyğularım (tərtib edəni, redaktor və ön söz müəllifi Almaz Ülvi), Bakı, "Gənclik", 1990, 55 səh.

DETEKTIV ADABIYOT TARKIBIDA JINOYAT TERGOVI JARAYONI BADIY TASVIRI

*Bekova Nazora Jo‘rayevna,
BuxDU professori, f.f.doktori
Soliyev Firuz Furkatovich,
BuxDU mustaqil tadqiqotchisi*

Kanonik nuqtayi nazardan detektiv hikoyalarni yaratishda “Morg ko‘chasidagi qotilliklar” (1841), “Mari Rojening siri” (1845) va “O‘g‘irlangan xat” (1845) kabi klassik detektiv hikoyalar bilan paydo bo‘lgan universal uslubiy shaklga ozmi-ko‘pmi amal qilinadi. Kavelting fikricha, “Klassik detektiv asar siri ochilmagan jinoyatdan boshlanadi va uning yashirin sirini ochishga intiladi. Allan Po nuqtai nazaridan, detektiv hikoya formulasi detektiv qahramon tergov jarayoni (butun hikoya davomida) va jinoyatning yechimi (avj nuqtasi) ga qaratilgan. [7; 81]. Boshqa adabiy janrlardan farqli o‘laroq, detektiv janr o‘zining to‘qima tabiatiga ko‘ra cheklangan adabiy tushunchalarni ifodalaydi. Asar mazmunida asosiy jarayon sifatida jinoyat va uning tergoviga e’tibor qaratiladi va jinoyatning sabablari, antiqahramonning motivlari, oqibatlariga bag‘ishlanib, “detektiv” “detektiv yordamchisi yoki sheriklari”, “jinoyatchi” va “jabrlanuvchi” kabi aloqador badiiy obrazlar harakatlari badiiy ifodasi bayon qilinadi. Detektiv asar syujeti, odatda, jinoyat ortida yashiringan haqiqatni ochish, jinoyatni fosh etish va jinoyatchini aniqlashga bag‘ishlanadi. Detektiv asar konseptosferasini tashkil etuvchi bir qancha tushunchalar (qonun, qotillik, nafrat, yovuzlik, muhabbat, aldov va h.k.) dan to‘rtta asosiy tushuncha: jinoyat - sir - tergov - jazo

muhim ahamiyatga ega bo‘lib, ular detektiv asarning asosini tashkil etadi. Bu tushunchalar detektiv janrida eng ko‘p uchraydigan va almashtirib bo‘lmaydigan komponentlardir. [5; 13] Detektiv asarlar syujeti kanonik me‘yorlar, tartib va qoidalar bilan cheklangan adabiyot turi hisoblanadi. Uning tarkibi va mazmini shakli o‘zgarmaydi: jinoyat - tergov - yechim. Detektiv adabiyot mazmunida eng yorqin va uzoq davom etuvchi “tergov” jarayoni tushunchasi yorqin obrazlarni yaratishga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.[4; 95]

Detektiv hikoyaning nasriy maqsadi asar qahramonlaridan yashiringan bo‘lgan (jinoyatchidan tashqari) jinoyat sirini fosh qilishdir. Tergov jarayoni bosh qahramon (detektiv, tergovchi, politsiyachi) tomonidan aniqlangan ma’lumot va faktlar ketma-ketligi orqali haqiqatga erishiladigan mantiqiy jarayonning rivojlanishidir. Jinoyat siri detektiv asarning yagona yechimi bo‘lib u hikoya oxirigacha barchadan yashirin saqlanadi. Shu sababdan syujetda yetakchi o‘rin jinoyat sirini ochishga qaratilgan tergov jarayoniga beriladi hamda qahramonlar tavsifi, harakatlari hamda ularning his-tuyg‘ulari ikkilamchi o‘ringa o‘tadi. Aksariyat hollarda jinoyat siri tergovchi va o‘quvchiga ma’lum bo‘lgan narsalarga asoslangan mantiqiy xulosalar yordamida ochiladi. Tergov jarayoni badiiy tasviri jinoyat va unga aloqador barcha tafsilotlarni qamrab oladi.

O‘quvchi nuqtayi nazaridan “jinoyatni tergov qilish” jamiyatning barcha a’zolari boshidan kechirishi mumkin bo‘lgan eng keng tarqalgan ijtimoiy masala bilan shug‘ullanadigan detektiv asarning o‘ziga xos xususiyatidir. Shuni nazarda tutgan holda, badiiy adabiyotda tasvirlangan jinoyatchilik bilan bog‘liq yashirin tabiat va cheklangan hayotiy tajribalar, shuningdek, uni hal qilishning turli usullari o‘quvchini jinoyatlarni tergov qilishning yashirin jihatlarini kashf etishga yordam beradi. Keyhstegining ta’kidlashicha, mashhur detektiv badiiy qahramon jinoyat sirini ochish uchun serqirra tergov jarayonini o‘tkazishi kerak va bu jarayonda barcha narsaga tayyor bo‘lishi kerak zarur bo‘lsa yovuz jinoyatchini yo‘q qilishga ham. [6; 43] Real hayotda jinoyat tergov jarayoni jamoatchilik uchun cheklanganligi sababli odamlar haqiqiy detektiv hikoyalarni o‘qish orqali o‘zlarini qiziqtirgan savollarga javob topadilar. Uslubiy nuqtayi nazardan xayoliy jinoyatlarni tergov qilish jarayoni va uning ta’sir doirasi real hayot tajribasidan deyarli farq qilmaydi. Berilgan voqealar zanjiri va jinoyatning xususiyatidan kelib chiqib barcha jinoyat tafsilotlarini (vaqt, joy, muhit, guvohlar, dalillar, ko‘rsatmalar, so‘roq, personajlar va ularning harakatlari) qamrab oladi. Filistovanning fikriga ko‘ra, “tergov” jarayoni quyidagi unsurlarni o‘z ichiga oladi: politsiya faoliyati, hodisa joyini ko‘zdan kechirish, guvohlarning ko‘rsatmalari, olingan faktlarni tahlil qilish, gumon qilinuvchilarni aniqlash, dalil va isbotlarni topish, jinoyatni ochishga bo‘lgan dastlabki urinishlar (ehtimoliy versiyalar), sud ekspertizasi ma’lumotlari.[3; 105] Jinoyatni ochishda hal qiluvchi rol o‘ynaydigan asosiy badiiy obraz detektiv (tergovchi) - hikoyaning bosh qahramonidir. Biroq, antiqahramon - hikoyaning asosiy qismi sifatida bir xil darajada muhimdir, chunki u tergov jarayoni uchun bebaho ma’lumotlar, dalillar va turli xil ishoralarni taqdim etadi.

Real hayotdagi odil sudlov amaliyotidagi norasmiy suhbatlar, surishtiruv, takroriy so'roqlar, hodisa joyini tahlil qilish, ma'lumotlar to'plash va guvohlarning ko'rsatmalari, gumon qilinuvchilarni so'roq qilish (rasmiy/norasmiy) jaraayonlari badiiy kontekstdagi tergov jarayoni mohiyatini tashkil etadi. Klassik va zamonaviy detektiv asarlarning hikoya tuzilishi va syujeti jinoyat ortidagi haqiqatni fosh etish va o'quvchilar e'tiborini jalb qilish uchun ishonchli va real tergov jarayoni sahnasini taqdim etishga intiladi. [2; 185] Tergov jarayoni detektiv asarning asosiy elementi sifatida yozuvchiga jinoyat bilan bog'liq voqealarni, qahramonlarning xatti-harakatlarini yorqin va rang-barang tarzda ifodalash imkonini beradi. Bundan tashqari, jarayon shubha, sirlilik, dahshat va xavf hissi bilan to'ldirilgan turli xil ssenariylarni qo'llash uchun cheksiz imkoniyatlarni taqdim etadi.

To'qima obrazlar sifatida bayon qilingan tergovchi va gumon qilinuvchi, jabrlanuvchi, shuningdek guvoh o'rtasidagi so'roqlar, savol-javoblar va og'zaki muloqotlar qimmatli dalillar, aniq ma'lumotlar va qahramonlarning asl shaxsiyatini fosh etadi. Biroq, tergov jarayoni zerikarli stereotiplashtirilgan rasmiy so'roqlar ketma-ketligi bilan cheklanib qolmaydi. Jarayon jinoyatga aloqador va aloqador bo'lmagan faktlarni, jinoyatning barcha nozik jihatlarini, voqea joyini, qahramonlarni qamrab oladi va syujetni boshidan oxirigacha davom etadi.

Nelyubinning ta'kidlashicha, detektiv romanlarning boshida jinoyat sodir bo'lgan joy qisqacha tasvirlanadi, so'ngra butun roman davomida tergov jarayoni davom etadi. [8;15] Tadqiqot tergov konseptini detektiv hikoyalarning asosiy va betakror qismi sifatida ko'rsatadi. Boldyrev va Chursinaning ta'kidlashicha, tergov jarayoni jinoyatga oid dalil va ishoralarni izlash, guvohlar va qahramonlarni so'roq qilish, dinamik qidiruv epizodi va kamdan-kam hollarda olingan dalillar asosida ayblovni e'lon qilishdan iborat.[1; 98]

Xulosa qilib shuni aytish joizki, syujetdagi yetakchi o'rniga ko'ra tergov jarayoni hikoyaning muvaffaqiyatini bashorat qiladi. Detektiv va gumondor, guvoh va boshqa to'qima qahramonlar o'rtasidagi o'zaro ta'sir ulkan ma'naviy-axloqiy, madaniy-ma'rifiy qatlamlarni tashiydi. Bundan tashqari, bu serqirra jarayon yozuvchining g'oyalari va o'quvchilarga yetkazmoqchi bo'lgan maqsadini bayon qilish uchun xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Boldyrev, S. M., & Chursina, Y. E. (2024). Realization of the detective genre in computer video games. In *The detective genre in art: Social, psychological, and literary aspects in the past and present: Proceedings of the All-Russian scientific and practical conference of graduate students, April 10, 2024*, (pp. 28-31). Voronezh.
2. Cawelti, J. G. (1977). *Adventure, mystery, and romance*. University of Chicago Press.

3. Filistova, N. Y. (2007). *Structure and semantics of the detective narrative: A comparative analysis of English and Russian short stories* [Abstract of the candidate's dissertation, in Russian]. Tyumen State University. <https://elib.utmn.ru/jspui/handle/ru-tsu/2142>

4. Huliak T. M. (2023). The English detective novel: historical and theoretical aspect. *Folium*, 18-25 <https://doi.org/10.32782/folium/2023.2.3>

5. Gyuris, N. (2023). The semiotic background of the ineffective investigation in the weird detective story. *Acta Universitatis Sapientiae Philologica*, 15(1), 150-162. <https://doi.org/10.2478/ausp-2023-0010>

6. Keszthelyi, T. (1979). *A detektívtörténet anatómiája* [The anatomy of the detective story]. Budapest: Magvető Könyvkiadó

7. Link, S. J. (2023). A narratological approach to lists in detective fiction. *Crime Files*. Springer Nature. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-33227-2>

8. Nelyubin, A. A. (2013). Julian Barnes under the mask of Dan Kavanagh: Playing detective and parodying the genre [Abstract of the candidate's dissertation, in Russian]. Perm.

ILYA NIKOLAYEVICH BOROZDIN PARTICIPANT OF THE FIRST TURKOLOGICAL CONGRESS

*Jafarova Aynur,
Azerbaijan State Pedagogical University
Research assistant of the Turkish
language department of the Turkological center*

The First Turkological Congress held in the Ismailiyya Palace in the capital of Azerbaijan, Baku, on February 26-March 6, 1926, is one of the most significant events that laid the foundation for a new stage in the cultural integration of the Turkic peoples, including the people of Azerbaijan. Before that, in 1920, the First Congress of the Eastern Nations was held in Baku, and as a result of that prestigious event, Azerbaijan's important position in the Turko-Muslim world and its great intellectual potential attracted attention. In this First Turkological Congress, the history, ethnography, national culture, language, literature, teaching methodology of the language and literature, alphabet, orthography, etc. of the Turkic peoples will be discussed. In addition to issues, terminology has been the subject of discussion as an important issue. At the First Turkological Congress, Azerbaijan was represented by Samedaga Agamalioglu, Farhad Aghazade, Ruhulla Akhundov, Hanafi Zeynalli, Habib Jabiyev, Mustafa Guliyev, Nikolay Ashmarin, Aziz Gubaidullin, Khalid Said Khojayev, Bakir Chobanzade, Jabbar Mammadzade, Zifeldt-Simummyaghi, Artur Rudolfovich, Panah Gasimov, Museyib Ilyasov, Jalil. Mammadzade, Farid Khurshid, Hamid Sultanov, Mirza Davud Huseynov, Huseyn Musayev, Ahmed Pepinov, Ibrahim Rza Shabustari,

**FILOLOGIYA FAKULTETI
O‘ZBEK ADABIYOTINI O‘QITISH METODIKASI KAFEDRASI**

**“O‘ZBEK FILOLOGIYASINING DOLZARB MASALALARI VA UNI
O‘QITISH METODIKASI MUAMMOLARI”**

mavzusidagi

**IV AN‘ANAVIY ILMIY – AMALIY XALQARO ANJUMAN
MATERIALLARI**

(1-kitob, I va II shu‘balar)

Muharrir: S.Normuhammedov

Musahhah: J.Murtozayev

Sahifalovchi: G.Kadirova

Guvohnoma № 14-0003, 30.04.2020 Ofset qog‘ozi. Bosishga ruxsat etildi
10.12.2025 Format A4. Garnitura «Times New Roman». Shartli bosma taboq
31,37 Adadi 100 nusxa. Buyurtma № 61

JDFU tahririy-nashriyot bo‘limida chop etildi.

130100, Sh.Rashidov shohko‘chasi, 4-uy

Tel./faks: (+99872) 226-02-93

(+99893) 305-85-00